

Вотъ все, что можно извлечь из письма Б. относительно Ш. Вы согласитесь, что издавать такое письмо, основанное на слухахъ или незнанію фактов, было бы просто излишне.

“Литературно-научовой бібліотеки” я, къ сожаленію, не получалъ. Галицкіе книги доходятъ сюда не весьма исправно: иногда я получаю ихъ, иногда нетъ, иногда для полученія ихъ надо спеціально обращаться в иностранную цензуру. Я былъ бы конечно чрезвычайно Вамъ благодаренъ за Вашу любезность, но при посылке я просилъ бы Васъ извещать меня тогда, же, что мне послана такая-то книга, чтобы я могъ, зная книгу, обращаться за ней в иностранную цензуру.

Вамъ преданный и готовый къ услугамъ.

А. Пыпин.

Література:

1. Бородин В. До цензурної історії першого видання поеми “Гайдамаки” // Збірник праць 15-ї наукової шевченківської конференції. – К., 1968.
2. Ланевський В. Знахідка нового листа Т. Г. Шевченка // Червоний шлях. – 1926. – № 2.
3. Українська літературна енциклопедія. – К., 1995.
4. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
5. Франко І. Зібр. творів: У 20 томах. – К., 1955–1956.
6. Франко І. Олександр Пипін // Світ. – 1881. – Ч. 3.
7. Франко І. Олександр Пипін. Некролог // Хроніки українсько-руського наукового Товариства імені Шевченка. – 1905. – Вип. I. – Ч. 21.
8. Энциклопедический словарь // Издатели Брокгаузъ Ф. А., Ефронъ И. А. – СПб., 1898.

Василь Грещук (Івано-Франківськ)

Листи Бодуена де Куртене до Івана Франка як літературознавче джерело

Про листування Івана Франка з Бодуеном де Куртене відомо давно. В останньому томі двадцятитомного видання творів опубліковані переклади з польської мови п’яти листів І. Франка до Бодуена де Куртене від 5. IX. 1896 року, 27. I. 1898 року, другої половини лютого 1898 року, 19. VI. 1900 року, та від 19. I. 1904 року. Оригінали цих листів з перекладами, а також ще один лист від 18. II. 1904 року надруковані в п’ятдесятому томі зібрання творів І. Франка. Вони вже стали предметом наукових досліджень [1]. Однак не менш важливими для з’ясування творчих взаємин, наукових контактів цих двох великих людей, для філологічного джерелознавства, висвітлення тогочасних складних питань літературного процесу та суспільно-політичного, наукового й культурного життя є листи Бодуе-

на де Куртене до Каменяра. Цінність цих листів посилює особистість їх автора, видатного польського мовознавця, славіста і педагога, професора Казанського, Тартуського, Краківського, Петербурзького, Варшавського університетів, дійсного члена Краківської і члена-кореспондента Петербурзької Академії наук, дійсного члена НТШ, основоположника Казанської лінгвістичної школи, палкого оборонця “свободи національного розвитку всіх мов і незалежності народів, в тому числі й українського” [2: 148].

У відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України зберігається 15 листів Бодуена де Куртене до І. Франка¹. Невідомо, коли і за яких обставин зав’язалося листування між цими визначними особистостями, однак хронологічно перший лист, що зберігся, від 5 серпня 1894 року, засвідчує, що це вже продовження листування. З огляду на невеликий обсяг подаємо його повністю в нашому перекладі з польської мови².

Краків, 5. VIII. 94.

Шановний пане докторе!

Одночасно пересилаю Вам пару своїх дрібничок; незабаром вишлю більше. Чи десь опубліковані промови Щепановського (“Про місцеву течію в літературі”, якщо не помиляюсь) і Войцеха Дідушицького (“Про завдання польської журналістики”). Якщо так, буду дуже вдячний панові за їх надіслання, а борг віддам негайно.

Чи “Kurier Lwowski” друкує мої статті, а також невеличку новелу пані Яніни Б. де К.?

В очікуванні ласкавої відповіді залишаюся щиро відданим.

Бодуен де Куртене

вул. Радзівіловська, 13

Відомо, що Бодуен де Куртене співпрацював із різними часописами, в тому числі й з “Kurierem Lwowским”, тому цілком імовірно, що знайомство його з І. Франком, який із 1887 року працював у згаданій газеті, могло відбутися у статусі дописувача й кореспондента.

Другий за часом із збережених листів відправлений із Кракова 12 лютого 1896 року. У ньому Бодуен де Куртене дякував І. Франкові за надіслані йому випуски “Життя і слова”, яких у нього не було, просив прислати йому випуск ЗНТШ, який містить інформацію про опубліковану у Санкт-Петербурзі 1895 року книгу “Материалы для южнославянской диалектологии и этнографии. I. Резьянские тексты”.

Бодуен де Куртене береться допомогти І. Франкові опублікувати у видавництві Академії або в “Pracach filologicznych” апокриф польською мовою в перекладі з XVII ст. “Пророцтво Мефодія Патарського”, який зберігався в Оссолінеумі. Водночас звертався до І. Франка попросити при нагоді польського публіциста, редактора львівських періодичних видань Болеслава Вислоуха, щоб той вислав йому три

¹ Інститут українознавства при Прикарпатському національному університеті імені В. Стефаніка підготував їх до друку і найближчим часом вони будуть опубліковані.

² Автографи усіх листів зберігаються у фонді І. Франка (фонд № 3; далі – ІЛ, ф., №).

екземпляри тих номерів “Tygodnika”, в яких було поміщено оповідання “Після виroku”. Цікавився перебігом засідання Сейму.

У третьому коротенькому листі від 16 липня 1896 року Бодуен де Куртене просив вислати йому перший випуск двомісячника “Життя і слова” за 1895 рік і цікавився, коли вийде шостий.

Наступний, четвертий лист датований 11 лютого 1898 року. Це відповідь на лист І. Франка від 27 січня 1898 року, в якому він, окрім іншого, звернувся з проханням до Бодуена де Куртене, щоб той знайшов людину, яка б у Музеї Чарторийських зробила копії рукописних віршів про Богдана Хмельницького для його праці “Похід Хмельницького в сучасних польських, латинських і українських віршах” [З: т. 50: 99]. Про ставлення Бодуена де Куртене до клопітного прохання І. Франка свідчать рядки з листа: “Спізнаюся трохи з відповіддю на Ваш лист, бо хотів одночасно переслати копію вказаних Вами рукописних уривків [...]. Указані рукописи переписувала одна інтелігентна особа (пані Кіркор, походженням з Росії, а тут проживає тимчасово). Щодо точності копії, то перевірів я сам разом з панею К[іркор] дуже скрупульозно, так що, гадаю, немає у ній помилок, № 144 стор[інки] 559, а також № 150 стор[інки] 385 виявились справді прозою; однак у № 150 ми знайшли закінчення або віршовані додатки (стор[інки] 398–399); саме ж бо “Mnemosynon epiaphiale” тягнеться від стор[інки] 385 до 398, тобто аж 13 сторінок), отож також вирішили його переписати. В такий спосіб дістанете не тільки вказані номери, але також трохи більше. Пані К[іркор] старанно переглянула цілі рукописні томи, указані вами, як і також кілька інших, але вже жодних віршів, які мають відношення до Хмельницького, не знайшла. Якби треба було б ще щось з’ясувати, охоче Вам допоможу” [Л.: ф. 3: № 1626].

Однак цінність цього листа як літературознавчого джерела визначається передовсім оцінкою Бодуена де Куртене відомої статті І. Франка “Поет зради”, надрукованої у віденському тижневику “Die Zeit” у 1897 році, за яку поета, за його ж словами, “галицькі поляки закидали камінням і вважають вже неіснуючим” [З: т. 50: 99]. Саме в цьому листі польський мовознавець уперше торкнувся питання Франкового потрактування поеми А. Міцкевича “Конрад Валенрод”. Бодуен де Куртене різко засудив “каменування” І. Франка: “Гавкання на пана не тільки звичайних писак, але навіть поважніших і чесних людей дуже обурило мене, бо було доказом нетолерування і опанування розуму сліпим шовінізмом” [Л.: ф. 3: № 1626]. Водночас він вважав суб’єктивною і помилковою інтерпретацію творчості А. Міцкевича: “Ваша характеристика поетичної творчості Міцкевича видалася і мені високо несправедливою, до неї може бути застосоване прислів’я “Слюсар завинив, а коваля повішено”. Завинили Бадені і галицька шляхта, а за те Міцкевич дістав від Вас прочухана. З типового романтика, який кохається у фантастичних дивовижностях, Ви зробили хронічного і типового “зрадника” чи там “поета зради” [Л.: ф. 3: № 1626]. Причиною такої необ’єктивної оцінки творчості А. Міцкевича Бодуен де Куртене вважав нікчемну інтригу проти габілітації

І. Франка у Львівському університеті та махінації проти обрання його депутатом сейму. Учений погодився з тим, що А. Міцкевич “перевертав людям у головах”, але те саме можна сказати і про будь-якого іншого поета-пророка, в тім числі і про самого І. Франка. Він визнав, що значущість А. Міцкевича теж буває переоцінена і часом йому приписують те, чого в нього немає, однак важко зрозуміти, як можна, критично й об’єктивно аналізуючи творчість поета, з нього робити типового поета зради, тому запропонував зважено, безсторонньо поглянути на проблему. “Але якщо Ви хоч у частині погоджуєтесь зі мною, – писав Бодуен де Куртене, – то чи не було б добре з’ясувати ту справу з об’єктивного погляду, не виправдовуючись і не доводячи свою невинність (бо *qui s’excuse s’accuse*¹), просто психологічно пояснюючи власний виступ? Визнання своєї помилки часом буває перемогою не тільки над самим собою, але також над противниками. Претензія до непогрішності повинна бути чужою усім людям, які підносяться над рівнем буденності. Затятість при думці, яка згодом виявляється неслухною, є ознакою незгаслої ще пристрасті або бажання здаватися в очах натовпу безгрішним, а як перше, так і друге принижує людський інтелект” [ЛЛ.: ф. 3: № 1626].

Відповіддю на цей лист став добре відомий лист І. Франка до Бодуена де Куртене з другої половини лютого 1898 року, в якому детально описані причини і спонуки до написання статті про А. Міцкевича [З: т. 50: 104–105]. Однак на цьому обмін міркуваннями щодо статті І. Франка не завершився. Отримавши згаданий лист, Бодуен де Куртене в короткому п’ятому повідомленні подякував за обширний лист і рукопис статті “*Polnische Polemik*”, яку І. Франко підготував для редакції “*Zeit*” з поясненнями свого погляду на творчість А. Міцкевича і яку редакція відмовилася друкувати. Він зізнався, що Франкову статтю знає тільки з рецензій, а тому хоче перечитати її в оригіналі і просить уточнити, в якому номері – травневому чи червневому – вона опублікована.

Шостий зі збережених листів Бодуена де Куртене до І. Франка найбільший із усіх за обсягом (11 рукописних сторінок) і найцінніший як літературознавче джерело. У ньому вчений ще раз повернувся до статті І. Франка “Поет зради”, вже після уважного її прочитання в оригіналі. Із властивою йому відвертістю писав, що стаття не дуже сподобалася і цілком його не переконала. З огляду на аргументацію Бодуеном де Куртене свого погляду в полеміці зупинимось на ньому детальніше. Розмірковування І. Франка про образ Валенрода в поемі А. Міцкевича він вважав натяжкою, частково поверховою. За єдино слушну і наукову думку вчений вважав загальнолюдський погляд на проблему, який підноситься понад усяким патріотизмом, а основна вада Франкової позиції пов’язана з тим, що він дивиться на літературні й політичні справи через окуляри “галицького закутка”. “Загальнолюдські властивості Ви вважаєте виключно шляхетсько-польськими, поетичні мотиви, спільні для всіх романтиків, і навіть не тільки романтиків, Ви приписуєте виключно Міцкевичеві..., а найголовніше ніби вони є наслідком певного естетично-етичного дальтонізму, Ви

¹ Хто виправдовується, той цим себе звинувачує (франц.).

вважаєте “зрадою” те, що зовсім зрадою не є, а об’єктивна подача наслідків зради стає в Ваших очах палкою любов’ю зради, – писав Бодуен де Куртене. – Це все надає Вашій статті ознак небезсторонності і так званої по-німецьки “Gehässigkeit” [ЛЛ.: ф. 3: № 1626].

Учений погоджувався з тим, що А. Міцкевич міг погано впливати на польське суспільство, але не через прославлення зради, а через те, що замість тверезих уявлень із дійсності його творчість вносила у суспільну свідомість буйну фантазію. Але й тут не можна переоцінювати вплив поетів, про що свідчить і особистий досвід мовознавця: він знав Міцкевича дуже добре, однак це не виховало в ньому почуття зрадника. З іншого боку, “зрадницькі” інстинкти має багато людей, які до творчості А. Міцкевича не мають жодного відношення.

Що ж до психології шляхтичів, то вона, поза тим, що має певні особливості, спричинена різними історичними, географічними, етнографічними умовами, загалом не дуже різниться від психології інших народів, загальнолюдські ознаки в ній становлять основу. І реакція різних націй на подібне “зневажання” народного пророка приблизно однакова, достатньо згадати чеські авантюри з Краледвірським і Зеленогурським рукописами. Бодуен де Куртене і сам свого часу зазнав шквалу несправедливої критики за начебто брак пошани до пам’яті О. Пушкіна. Коли він працював ще в Тарту, відбувалося святкування 50-річчя з дня смерті О. Пушкіна. У Тарту відправили святкову панахиду, на якій не було ученого. Про його відсутність на панахиді повідомили кореспонденти російських газет на кшталт “Русского вестника”, “Нового времени” і посипались громи зневаги, при цьому йому дорікали і за польське походження і за користування російськими стипендіями в наукових цілях, одним словом, точнісінько, як і в нас, у Галичині. А проте, як зауважив учений, він не називав О. Пушкіна “поетом зради”, але лише насмілився не бути на панахиді.

“Маючи це все на увазі, – підсумував Бодуен де Куртене, – дуже хотів би, щоби Ви вияснили ту справу, не виправдовуючись, але тільки виправляючи хибні думки, чужі і власні, а передовсім власні. Визнання помилки часто є великою перемогою не тільки над собою, але й над іншими. До того надається почасти закінчення, додане до Вашої статті “Polnische Polemik” (гадав би, властиво “Journalistische Polemik”). Але помилку мусите визнати; інакше буде то завжди справляти враження зятого стояння на своєму всупереч очевидним фактам” [ЛЛ.: ф. 3: № 1626].

Не погоджується Бодуен де Куртене і з тим, що “подвійна етична міра, одна для себе, а інша для чужих” властива лише євреям і полякам, як то спостеріг І. Франко. “Подвійна естетична міра” є засадничою властивістю не тільки всіх племен і народів, які відчувають громадську солідарність, – писав він, – але також у всіх інших людських об’єднань (віросповідних, політичних, промислових і т. д. громад) і навіть у майже всіх окремих людей як індивідуумів у боротьбі з іншими індивідуумами. Так було і є від найдавніших часів аж до сьогоднішнього дня” [ЛЛ.: ф. 3: № 1626]. Це підтверджують і напади на Рамулта за кашубшизну, ставлення

до самого Бодуена де Куртене пана А. Ґ. в “Ruchu Społeczny”, справа Дрейфуса, ставлення до поляків і ельзасців у Пруссії і загалом у Німеччині, всякі “виняткові права”, переслідування, релігійні війни і т. д. І хоча це зовсім різні речі, об’єднує їх саме “подвійна етична міра”.

У кінці листа вчений повідомив, що збірник українського сороміцького фольклору, який підготував І. Франко, буде з вдячністю прийнятий видавцем “Криптадій” в Парижі та радив, як краще упорядкувати матеріал і на яку адресу висилати.

Нам невідомо, чи дискусія з приводу Франкової статті мала продовження в листуванні, відомо тільки, що вона ніяк не вплинула на стосунки між ними, їхні взаємини й надалі залишилися дуже дружніми, доброзичливими. Наступний лист, що зберігся, відправлений із Кракова 17 червня 1900 року. У ньому Бодуен де Куртене на прохання третіх осіб звертався до І. Франка, щоб той висловив свої міркування з приводу того, чи не почувається він ображеним і скривдженим у суперечці між редакціями часописів “Северного вестника” і “Кгаји” і чи вона йому в той чи інший спосіб не зашкодила. Детальну відповідь на це питання містить лист І. Франка від 19 червня 1900 року [З: т. 50: 152–154].

Восьмий лист Бодуена де Куртене тематично продовжує попередній. Учений дякував І. Франкові за детальне роз’яснення, повідомив, що його копію з приміткою, що воно цілком об’єктивне і неупереджене, він відсилає до Петербурга. У Р. S. гостро засудив полеміку за допомогою використання “сили польських кулаків”.

Дев’ятий лист від 1 лютого 1901 року, як і всі наступні, за винятком одинадцятого, відправлені з Петербурга. У ньому Бодуен де Куртене просив І. Франка виклопотати для нього в редакції “Літературно-наукового вісника” випуск I за 1901 рік, в якому опублікований переклад його статті “Грамаічний рід у аріоевропейських язиках”. Сповістив також, що був у проф. Асеєва, з яким багато розмовляли про І. Франка.

У наступному листі від 24 березня 1901 року Бодуен де Куртене дякував І. Франкові за надісланий йому примірник “Вісника” та за відбитки праць “Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв.”, “Слово про Лазарево воскресіння”, “Апокрифічне Євангеліє псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руським письменстві”. Цікавою є інформація про ставлення академіка О. Веселовського до І. Франка: “Проф. Веселовський цілком здоровий; коли йому згадав про Вас і про Ваше припущення, що може на Вас гніватися, розсміявся і запевнив мене, що почуває до Вас велику пошану і симпатію” [Л.: ф. 3: № 1620].

Лист Бодуена де Куртене від 19 серпня 1902 року з Кракова є відповіддю на лист І. Франка від 19 січня 1902 року, в якому останній порушив питання підготовки до друку рукописної спадщини померлого Дикарива, переданої в НТШ [З: т. 50: 198–200]. З нього стає відомо, що учений обговорив питання з Коцовським і прихильно поставився до його розв’язання, пообіцяв прислати, якщо виникне необхідність, листи Дикарива до нього та написати передмову [Л.: ф. 3: № 1628].

17 жовтня 1902 року Бодуен де Куртене звернувся листовно до І. Франка з про-

позицією долучитися до вшанування ювілею 30-літньої наукової і професорської діяльності професора П. Фортунатова. “Чи не захотіли б Ви, коханий, або сам, або також разом з Грушевським, Коцовським, Колесою і ін. взяти участь у тому відзначенні присиланням телеграми (зрозуміло, малоруською, тобто українською мовою), – писав він, – Фортунатов був завжди неупередженою і справедливою людиною і ніколи не схвалював гноблення малоросів, тобто українців. Отож з цього боку не може бути жодних вагань, а наукові заслуги ювіляра досить відомі” [ЛЛ.: ф. 3: № 1614].

За 1902 рік зберігся ще один лист Бодуена де Куртене від 1 листопада. У ньому він дякував І. Франкові за вчасне привітання Фортунатова, сповістив, що він сам зачитував вітальну телеграму зі Львова, хвалив за статтю про М. Конопніцьку: “Стаття в “Zeit” про М. Конопніцьку зробила мені правдиву приємність” [ЛЛ.: ф. 3: № 1628].

Ще один коротенький лист зберігся від 6 лютого 1904 року. Бодуен де Куртене просив І. Франка потурбуватися, щоб йому надіслали січневий випуск “Літературно-наукового вісника”, в якому надрукований переклад В. Гнатюка його статті “Платонічний панславизм”.

Останній із тих, що зберігся, п’ятнадцятий лист Бодуен де Куртене відправив із Петербурга 13 лютого 1906 року. У ньому він дякував І. Франкові за його лист від 1 лютого і за висловлені в ньому привітання з нагоди 40-ліття науково-літературної діяльності вченого, за прислані Франком наукові праці, цікавився, чи він отримав екземпляр його “Польського питання” і обіцяв незабаром вислати “Зі з’їзду антономістів”.

Отже, понад 12 років Бодуен де Куртене листувався з І. Франком. Не всі листи збереглися, тому є необхідність продовжити пошук кореспонденції, особливо І. Франка до Бодуена де Куртене. Однак і те, що збереглося, є цінним джерелом для з’ясування важливих літературознавчих проблем. З цього погляду найбільшу вагомість мають 4–6 листи, в яких Бодуен де Куртене аналізував резонансну статтю “Поет зради”. І. Франко надзвичайно високо цінував думку свого старшого колеги-професора. У листі, що передувало обговоренню ситуації, пов’язаної зі статтею, він писав: “Щиро дякую за надіслані мені дві брошури. Вони мені були подвійно приємні; по-перше, тому, що виявили в авторі виразніше, ніж попередні праці, людину живу і цілісну, тобто таку, що має відвагу і вміє реагувати на ту отруйну атмосферу, в якій ми живемо і яка, по відношенню до мене, людини особливої, не втратила своїх людських відчуттів, незалежної думки і вільного слова, а по-друге, тому що ця людина, цей поляк не забув про існування того, кого галицькі поляки закидали камінням і вважають вже неіснуючим” [З: т. 50: 99]. Саме завдяки четвертому листу Бодуена де Куртене з’явився відомий лист І. Франка, в якому він детально з’ясував передумови і причини написання статті [З: т. 50: 102–105]. Сама ж оцінка Бодуена де Куртене статті І. Франка заслуговує на увагу з огляду на намагання її автора об’єктивно і безсторонньо в широкому суспільно-політичному й соціально-психологічному контексті проаналізувати питання, які І. Франко порушив у статті.

Література:

1. Бучко Д. Листування Івана Франка з європейськими вченими // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Львів, 1998.
2. Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993. – Т. 1.
3. Франко І. Збір. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
4. Франко І. Твори: В 20 томах. – К., 1955–1956.

Яким Горак (Львів)

“Великий талант, але без доброї школи...” (взаємини між Іваном Франком та Анатолем Вахнянином)

Багаті, різнопланові, чисельні контакти Івана Франка з сучасними йому діячами науки, мистецтва – це сфера, над вивченням якої працює вже не одне покоління франкознавців, черпаючи з таких досліджень нові факти і джерела для усестороннього дослідження біографії та діяльності Каменяра. Серед цих контактів наявні і контакти з композитором, письменником, громадським діячем, політиком Анатолем Климовичем Вахнянином (1841–1908). У радянський час їх не досліджували і не висвітлювали, головню, з політичної причини: А. Вахнянин був прихильником “запруданської” політики “нової ери” і контакти “вічного революціонера” з таким діячем були небажані до висвітлення. Окрім того, до недавнього часу недостатньо досліджували власне життя і діяльність А. Вахнянина. Спробу вивчення взаємин між І. Франком і А. Вахнянином робив автор цих рядків [5], однак вона не була вичерпною, оскільки тоді дослідникові не була відома значна частина документальних першоджерел. Та навіть тепер зібраний матеріал свідчить, що є чимало фактів, подій, на яких лінії долі І. Франка та А. Вахнянина перехрещуються, де, за логікою подій, їх зустріч була б цілком очевидною, але відсутність однозначної документальної вказівки, яка б це зафіксувала, дає змогу говорити про ці факти лише в припущенні і залишає ще поле пошуків для дослідника.

Нині важко сказати, коли саме познайомився І. Франко зі старшим від себе на 15 років А. Вахнянином. На момент, як І. Франко почав свою діяльність на громадській і літературній нивах, А. Вахнянин був вже сформованим діячем, випускником Віденського університету, ініціатором заснування і першим головою таких відомих товариств як “Січ” у Відні та “Просвіта” у Львові, популярним композитором, твори якого (“Помарніла наша доля” чи фрагменти опери “Купало”) постійно звучали з концертних естрад, встиг також виявити себе як перспективний письменник і літературознавець. Про оповідання “Три недолі”, яким в альманасу “Вечорниці”